
Recenzní studie

Zdravý rozum u Berkeleyho a Austina podle Marka Tomečka

Jakub Mihálik —

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

mihalik@flu.cas.cz

Často se setkáme s tvrzeními, že někdo má nebo nemá zdravý rozum, že nám zdravý rozum říká to a to, nebo že se něco zdravému rozumu přičí. Není proto divu, si mnozí filosofové kladli a kladou otázku, co to zdravý rozum je. Způsob, kterým na tuto otázku odpověděl George Berkeley, je hlavním tématem monografie Marka Tomečka *Berkeley's Common Sense and Science*, která nedávno vyšla v nakladatelství Peter Lang.¹ I když Berkeley nepatří mezi takové klasiky filosofie zdravého rozumu, jakými jsou například Thomas Reid, Adam Ferguson či mnohem později G. E. Moore, bylo Berkeleyho pojetí, jak Tomeček zdůvodňuje v této knize, pozoruhodné a v mnohém ohledu významně předběhlo svou dobu. V Berkeleyho pojmu zdravého rozumu podle Tomečka nalezneme myšlenkové motivy rozvíjené pozdním Wittgensteinem, Austinem či Malcolmem, tedy mysliteli tradičně řazenými k tzv. filosofii přirozeného jazyka. V této studii nejprve představím Tomečkovo pojetí zdravého rozumu u Berkeleyho a poté se podrobněji zaměřím na dva body v rámci Tomečkova pojetí, které ve mně vyvolaly jistě otázky a pochybnosti.

1.

Vztah zdravého rozumu (*common sense*) k Berkeleyho imaterialismu je dodnes předmětem interpretačních sporů – Berkeley se totiž na zdravý rozum sice občas odvolává, ale o obsahu tohoto pojmu nám říká jen málo. O tom, že pro něj zdravý rozum byl přesto důležitý, svědčí významná pozice, kte-

1 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*. New York, Peter Lang 2015. 187 s.

rou tento pojem zaujímá ve *Třech dialozích mezi Hyladem a Filonoem*.² Hned na jejich počátku se Filonús, obhajující imaterialismus, shodne se svým oponentem, materialistou Hyladem, na tom, že uznají za pravdivé „to stanovisko, které se po prozkoumání ukáže jako nejbližší zdravému rozumu a nejvzdálenější skepticizmu”.³ Zdravý rozum je tu tedy jakýmsi standardem, pomocí kterého lze poměřovat filosofické teorie, přičemž z tohoto poměření imaterialismus vychází podle Berkeleyho vítězně. *Tři dialogy* jsou tak podle Tomečka vlastně Berkeleyho pokusem obhájit imaterialismus proti námitce, že jde proti zdravému rozumu.⁴

Většinu Berkeleyho interpretů nicméně tento pokus nepřesvědčil. Desmond Clarke tak například nachází v Berkeleyho myšlení následující paradox: „Na jedné straně tvrdí, že obhajuje zdravý rozum, nespekuluje mimo dosah smyslové zkušenosti a poskytuje opevnění na obranu před skepsí. Na straně druhé se zdá, že popírá realitu důvěrně známého fyzického světa, domů, hor a řek, a dokonce i lidí, s nimiž diskutujeme o přednostech filosofických teorií.”⁵

Berkeleyho interpreti k tomuto – přinejmenším zdánlivému – paradoxu přistupují různě. Na jedné straně spektra interpretací se nachází A. A. Luce, podle něhož imaterialismus není ničím jiným než zdravým rozumem, což znamená, že tu nelze mluvit o žádném paradoxu.⁶ Na opačné straně stojí Jonathan Bennett, podle nějž jsou imaterialismus a zdravý rozum v rozporu a Berkeleyho ujišťování o opaku jsou pouze rétorická.⁷ Tak jako většina interpretů, i Tomeček stojí někde mezi těmito dvěma extrémy, blíže má ovšem k Lucovi. Berkeleyho imaterialismus je totiž podle Tomečka v lepším souladu se zdravým rozumem než reprezentační materialismus zastávaný např. Lockem a Descartem.⁸

Čím je však vlastně podle Tomečka pro Berkeleyho zdravý rozum? Jde o perspektivu běžného člověka, která se projevuje mimo jiné v běžném užívání jazyka. Jinde Tomeček zdravý rozum u Berkeleyho charakterizuje jako pohled na svět, který jsme si osvojili už v dětství, tedy před tím, než jsme získali akademické vzdělání. Tomeček tedy bere vážně slavnou Berkeleyho pro-

2 Berkeley, G., *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*. In: týž, *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem – O pohybu*. Přel. M. Tomeček – J. Palkoska. Praha, Oikúmené 2007, s. 7–97.

3 Tamtéž, s. 11.

4 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 8.

5 Clarke, D. M., Introduction. In: Berkeley, G., *Philosophical Writings*. Ed. D. M. Clarke. Cambridge, Cambridge University Press 2008, s. ix.

6 Luce, A. A., *Berkeley's Immaterialism*. London, Thomas Nelson 1945, s. vi.

7 Bennett, J., *Learning from Six Philosophers*. Vol. 2. Oxford, Clarendon Press 2001, s. 182.

8 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 155–156.

klamaci „Ve všech věcech stojím na straně lidu“.⁹ Svou interpretaci Tomeček upřesňuje porovnáním s přístupy Descarta a Locka, kteří podle něj vykazují „opovržení zdravým rozumem“.¹⁰ Descartův metafyzický program radikální pochybnosti je podle Tomečka elitářský, neboť je určen jen té části gramotných čtenářů, kteří ovládají latinu. Běžní lidé se svým jazykem navíc v praktických záležitostech nemohou podle Tomečkem interpretovaného Descarta aspirovat na skutečné poznání a jistotu, neboť ty jsou vyhrazeny pro vědu, která běžný jazyk nahrazuje exaktní terminologií. Ideálem jistého poznání je přitom podle Descarta matematika. K otázce údajného Descartova elitářství se později ještě vrátím.

Návrh ztotožnit zdravý rozum u Berkeleyho s postoji běžného člověka se může zdát zjevně pochybný: není s nimi totiž imaterialismus právě ve zřejmém rozporu? Skutečně se například běžný člověk domnívá, že existence věci kolem nás závisí na existenci mysli? Odpovídat na tuto námitku můžeme začít u pasáže ze *Tří dialogů*, o níž se Tomečkovu pojetí opírá. Hylas tu konfrontuje Filonoa se skeptickými důsledky lockovské epistemologické nauky, když mimo jiné podotýká, že podle ní neznáme pravou podstatu vody, železa, ohně či psacího pera, neboť poznáváme pouze své ideje, a nikoli skutečné vlastnosti věcí.¹¹

Pro Tomečkovu interpretaci je klíčová Filonoova nevěříčná reakce na tuto skepsi. Filonús podotýká: „Ale není zvláštní, že by celý svět měl být takto klamán a být tak hloupý, aby věřil svým smyslům? A přesto nevím, jak je to možné, ale lidé jedí, pijí, spí a vykonávají všechny úkony života stejně klidně a bez obtíží, jako by opravdu znali věci, kterými se zabývají.“¹²

Jinde se Filonús ujišťuje, zda vůbec Hylas miní své návrhy vážně, a diví se, že si Hylas poslal pro pero, aniž by přitom věděl, pro co si poslal.¹³ Berkeley, reprezentovaný Filonoem, se tu podle Tomečka staví do pozice běžného člověka, který se podivuje intelektuálním výstřelkům materialistů. Právě z perspektivy prostého člověka lze argumentuje Tomeček, nahlédnout, že lockovská pozice vede ke zkreslení přirozeného významu slov jako *znát* či *jistota*.¹⁴ Pokud nám totiž naše smysly ani neumožňují poznat podstatu věcí kolem nás, ani si být jisti jejich existencí, je to ve zjevném rozporu s postoji prostých lidí, a tedy i se zdravým rozumem, jak jej podle Tomečka Berkeley chápal.

9 Viz Berkeley, G., *Philosophical Commentaries*. In: týž, *Philosophical Works Including the Works on Vision*. Ed. M. R. Ayers. London, J. M. Dent 2000, s. 351, § 405.

10 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 14.

11 Je otázka, do jaké míry je Hyladovo pojetí skutečně lockovské.

12 Berkeley, G., *Tří dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, c.d., s. 65.

13 Tamtéž.

14 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 37.

Berkeleyho systém se zdá být s takto chápaným zdravým rozumem naopak v souladu, neboť v něm není prostor pro dualismus reprezentujících idejí a reprezentovaných věcí. Věci, které podle Berkeleyho vnímáme, jsou skutečné věci (třebaže mají ideální, mentální povahu), jejich povahu známe a jejich existencí si můžeme být jisti. V imaterialismu tak, argumentuje Tomeček, nedochází ke zmíněnému zkreslení běžného významu klíčových epistemologických pojmů, jako jsou *vědět*, *skutečný* a *jistota*, a v menší míře tu nacházíme zpochybnění běžných postojů. Berkeleyho systém tak, uzavírá Tomeček, má ke zdravému rozumu blíže než reprezentační realismus materialistů.¹⁵

Ve zdravém rozumu má podle Tomečka původ rovněž imaterialistický princip *esse est percipi*.¹⁶ Tomeček nám v této souvislosti připomíná pasáží z *Filosofických komentářů*, kde Berkeley poznamenává, že pojetí existence, které jeho princip vyjadřuje, je zároveň pojetím zastávaným běžnými lidmi. Berkeley tu například píše: „Byl tam zápach, tj. byl tam vnímán zápach. Vidíme tedy, že běžná řeč potvrzuje mou nauku.“¹⁷

Berkeley tedy podle Tomečka vlastně připouští, že známá námitka, podle které imaterialismus implikuje přerušovanou existenci předmětů, neboť ty existují pouze, když jsou vnímány, je oprávněná. Zároveň však odmítá, že by takovýto závěr představoval pro imaterialismus obtíž. Vzhledem k běžnému významu slova „existovat“ totiž podle Berkeleyho – alespoň v Tomečkově interpretaci – skutečně platí a je v souladu se zdravým rozumem, že věci existují přerušovaně.

Čtenáře zmíněných pasáží by mohlo zarazit, že v nich nenajde výraz „zdravý rozum“. To podle Tomečka svědčí o objevném rysu Berkeleyho přístupu, v jehož rámci je zdravý rozum něčím, co nelze explicitně vyjádřit, a co je tak třeba ponechat implicitním, nevysloveným.¹⁸ Proč pak ale vůbec v existenci zdravého rozumu máme věřit? Jak jsme viděli, Filonús nám říká, že se lidé – navzdory skeptickým pochybnostem filosofů – chovají, jako by znali běžné věci kolem sebe. Pokud například chtějí psát, pošlou si pro pero, bez obtíží rozlišují mezi zlatem a železem apod. Tím nám Berkeley podle Tomečka vlastně říká, že zdravý rozum sice nelze vyjádřit slovy, ale vyjevuje jej běžná praxe, v jejímž rámci lze zmíněné skeptické pochybnosti odmítnout jako absurdní.¹⁹

Převratnou myšlenku implicitnosti zdravého rozumu, kterou Tomeček Berkeleymu připisuje, nicméně podle něho nedoceňují Berkeleyho interpre-

15 Tamtéž.

16 Tamtéž, s. 117.

17 Berkeley, G., *Philosophical Commentaries*, c.d., s. 376, § 589.

18 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 38.

19 Tamtéž.

ti. Viděli jsme například, že podle Clarka se Berkeley provinuje proti zdravému rozumu tím, že popírá „realitu důvěrně známého fyzického světa“.²⁰ Tomeček by tu však, myslím, odmítl tvrzení, že nám zdravý rozum říká, že skutečně existuje fyzický svět. Tvrdit to by totiž podle něho znamenalo dopustit se nepřípustné explikace zdravého rozumu, která navíc tendenčně upřednostňuje materialismus. Tomečkova interpretace je tak na jedné straně blízka propozičnímu pojetí zdravého rozumu u Berkeleyho, jež zastávají například George Pappas či – v minimalistické podobě – Seth Bordner.²¹ Na druhé straně se však od propozičního pojetí podstatně liší svým důrazem na implicitnost. Ten nicméně Berkeleyho následovníci, včetně Huma a Reida, ani současní interpreti podle Tomečka nedocenili.

Větší filosofickou citlivost vůči zdravému rozumu projevil, jak Tomeček ukazuje v 5. kapitole, až Wittgenstein, když se zabýval zdravým rozumem u G. E. Moora. Moore chápe zdravý rozum jako soubor propozic, o nichž s jistotou víme, že platí, přičemž zmiňuje propozice jako „V současnosti existuje živé lidské tělo, které je mým tělem“ apod.²² Snad během konverzace mezi Moorem a Wittgensteinem vyplynul proslulý příklad propozice „Vím, že tamto je strom“, pronesené údajně na zahradě Moorova domu o Moorově oblíbeném ořešáku. I tato propozice vyslovená v daném kontextu podle Moora patří do sféry zdravého rozumu a pochybnost o ní může působit bláznivě. Moorovo propoziční pojetí tak představuje variantu explicitního zdravého rozumu, což znamená, že by je Berkeley podle Tomečka odmítl.²³

Pochybné se Moorovy propozice zdají i Wittgensteinovi, který si všímá, že prohlásí-li filosof debatující o skepticizmu „Vím, že tamto je strom“, chybí této promluvě náležitý kontext a běžný kolemjoucí by dokonce mohl mít pochybnosti o psychologickém zdraví mluvčího.²⁴ Tuto nebo podobnou větu napak lze smysluplně použít za okolností, kdy existuje důvod k pochybnostem, například pokud ujišťujeme někoho se slabým zrakem, že skutečně víme, že jde o strom.²⁵ Wittgensteinův žák Norman Malcolm dokonce tvrdí, že v případě promluvy tohoto typu pronesené mimo náležitý kontext jde o *zneužití jazyka*, a promluva pak zcela postrádá význam.²⁶

20 Clarke, D. M., Introduction, c.d., s. ix.

21 Viz Pappas, G., *Berkeley's Thought*. Ithaca, NY, Cornell University Press 2000. Viz též Bordner, S., Berkeley's "Defense" of "Commonsense". *Journal of the History of Philosophy*, 49, 2011, No. 3, s. 315–338.

22 Moore, G. E., A Defense of Common Sense. In: týž, *Philosophical Papers*. London, George Allen & Unwin Publishers 1959, s. 33.

23 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 51.

24 Wittgenstein, L., *O jistotě*. Přel. V. Zátka. Praha, Academia 2010, s. 105, § 467.

25 Tamtéž, s. 109, § 483.

26 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 52.

Tomeček sice souhlasí s Malcolmem, že jsou Moorovy propozice mimo náležitý kontext významově vyprázdněné, nicméně tvrdí, že argument pro takto silný závěr nenalezneme ani u Wittgensteina, ani u Malcolma, nýbrž u Johna Austina. Tento myslitel věnoval značnou pozornost otázce, co vlastně děláme, když používáme jazyk. Vedle toho, že vyslovujeme či píšeme věty s nějakým významem (*lokuční akt*), podle Austina pomocí jazyka rovněž například slibujeme, varujeme, upozorňujeme, připomínáme (*ilokuční akt*), a v důsledku toho někdy také někoho o něčem přesvědčíme, ujistíme, přimějeme k nějakému jednání nebo jej od nějakého jednání naopak odradíme apod. (*perlokuční akt*).²⁷

Zdařilý ilokuční akt nicméně, a to je podstatné, podle Austina nelze vykonat, pokud nejsou splněny relevantní podmínky. Člověk se například nemůže omluvit za něco, co neudělal, nebo slíbit něco, o čem ví, že to nemá v úmyslu splnit. Podmínky zdařilosti se vztahují i na případy konstatování, a tak například nelze zdařile konstatovat, že současný král Francie je holohlavý, pokud není splněna podmínka, že Francie má v současnosti právě jednoho krále apod. Ani u Moorových truismů typu „Vím, že tamto je strom“ nejsou v kontextu debaty o skepticizmu podle Tomečka splněny podmínky zdařilosti daného ilokučního aktu, neboť tu chybí kontext pochybnosti a udávání důvodů.²⁸

Austin zároveň zdůrazňuje, že je vposledu třeba vždy uvažovat o celém mluvním aktu v kontextu řečové situace, tedy včetně ilokučního rozměru.²⁹ Tím podle Tomečka Austin vlastně říká, že sémantický rozměr výpovědi je neoddělitelný od jejího rozměru pragmatického, a pokud ten druhý selhává, selhává i ten první, a daná výpověď proto nemá význam.³⁰ Chceme-li tedy vědět, zda určitá výpověď má význam, musíme se podle Tomečka ptát, zda figuruje ve zdařilém mluvním aktu.

O zhodnocení tohoto argumentu se pokusím později, nyní jen uvažujme, k jakým závěrům nás má přivést. Pokud je zmíněný argument přesvědčivý, Moorův pokus o explikaci zdravého rozumu selhává a není důvod si myslet, že by jiný pokus o explikaci mohl uspět. Navíc se na černou listinu vět bez významu dostanou i mnohé další oblíbené věty filosofů. Epistemolog například nebude moci vytvořit seznam propozic, které ví – Berkeley tak podle Tomečka vlastně předznamenává *smrt epistemologie*, přičemž zmíněný argument této disciplíně zasazuje smrtelný úder.³¹ Závažné důsledky by argument měl i pro filosofickou teorii jednání, neboť by – za předpokladu jeho přesvědčivosti – například nebylo možné říci, že si někdo koupil auto *dobrovolně*, bez

27 Viz Austin, J. L., *Jak udělat něco slovy*. Přel. J. Pechar et al. Praha, Filosofia 2000, s. 101–112.

28 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 56.

29 Austin, J. L., *Jak udělat něco slovy*, c.d., s. 145.

30 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 55.

31 Tamtéž, s. 56.

kontextu, v němž byla svoboda jednání zpochybněna, nebo říci, že někdo sedí na židli *záměrně*, pokud nebyla zpochybněna morálnost takového činu.³² Takovéto věty tak mají své použití pouze ve specifických, abnormálních kontextech – slovy Austina, není modifikace bez abnormálnosti (*no modification without aberration*).³³ Podle Tomečka jsou tak mimo tyto specifické kontexty zcela bez významu.

Spřízněnost mezi Berkeleym a Austinem podle Tomečka nekončí u zdravého rozumu. Stejně tak jako Berkeley byl totiž i Austin kritický k reprezentativnímu realismu a s ním spojené dualitě vnitřní a vnější sféry. Tomečkův Berkeley tak vlastně předznamenal slavnou Austinovu kritiku argumentu z iluze a rozlišení mezi smyslovými daty a hmotnými věcmi, předložené ve spisu *Sense and Sensibilia*.³⁴ Oba myslitelé se tak, upozorňuje podnětně Tomeček, vymykají hybridní metafoře vnitřního a vnějšího, která prostupuje myšlení reprezentacionistických materialistů.³⁵

2.

Originální pojetí zdravého rozumu u Berkeleyho, včetně podrobného promyšlení jeho relevance v kontextu filosofie 20. století, předložené Markem Tomečkem považuji za cenný a pozornosti hodný příspěvek k sekundární literatuře o Berkeleyho filosofii. Zároveň však jde o podnětný příspěvek k systematickým debatám o jazykovém významu. Monografie navíc přináší i další zajímavé a v mnohém přesvědčivé teze, kterým se tu z prostorových důvodů nemohu věnovat, například originální pojetí Berkeleyho „mistrovského argumentu“³⁶ a revizi vlivného Graylingova chápání Berkeleyho argumentace obhajující existenci Boha.³⁷ Ocenit je třeba i Tomečkův styl, který je živý a čtivý, a jeho erudovaný pohyb v členité krajině berkeleyovských interpretací. Přesto ve mně některé body jeho pojetí vyvolaly otázky. Rád bych se nyní dvěma z nich věnoval podrobněji.

K prvnímu z nich se můžeme přiblížit, vyjdeme-li z Tomečkova pojednání o zdravém rozumu u Descarta. Podle Tomečka se Descartes na pozadí Berkeleyho přístupu jeví jako elitář pohrdající zdravým rozumem a do jisté míry i běžnými lidmi. To Tomeček dokládá například tvrzením, že Descartes svou metodu pochybnosti zamýšlel představit jen těm vzdělaným čtenářům,

32 Tamtéž, s. 60.

33 Austin, J. L., *Philosophical Papers*. Oxford, Oxford University Press 1961, s. 137.

34 Austin, J. L., *Sense and Sensibilia*. Oxford, Oxford University Press 1962.

35 Viz Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 27–34.

36 Tomečkovo pojetí mistrovského argumentu je blízké „neautonomní“ interpretaci předložené v práci: Rickless, S., *Berkeley's Argument for Idealism*. Oxford, Oxford University Press 2013, s. 6.

37 Viz Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 151.

kteří ovládají latinu.³⁸ Proti tomu však mluví fakt, že Descartes dal souhlas k překladu *Principů filosofie*, ve kterých má metoda pochybnosti významné postavení, do francouzštiny, Picotův překlad doplnil novým úvodem a snad jej i sám revidoval.³⁹ Radikální pochybnost je navíc samozřejmě popsána i ve francouzsky psané *Rozpravě o metodě*.⁴⁰

Co je podstatnější: v souvislosti s údajným Descartovým pohrdáním zdravým rozumem je třeba vzpomenout na slavné pojednání o pojmu *bon sens* na počátku *Rozpravy o metodě*. Tento francouzský termín, do češtiny překládaný jako „zdravý rozum“ či „zdravý smysl“, označuje „schopnost správně soudit a rozlišovat pravdu od nepravdy“.⁴¹ Tato schopnost je navíc podle Descarta „ve všech lidech přirozeně stejná“,⁴² což by nás mělo přivést k otázce, zda není Tomečkova charakterizace Descartova postoje příliš jednostranná.⁴³ Zdravý rozum totiž zjevně byl pro Descarta důležitý, a pokud je navíc, jak píše, „celý a úplný v každém z nás“⁴⁴ tedy v běžných lidech i intelektuálech, lze jej snad naopak považovat za základ jisté rovnosti mezi lidmi, přičemž rozdíly v duševních schopnostech mezi nimi pramení ze způsobu užívání této schopnosti. To však, domnívám se, mluví spíše proti údajnému Descartovu elitářství.

To, že se Tomeček Descartovu pojednání o *bon sens* nevěnuje, je nicméně do jisté míry zdůvodnitelné tím, že podle něj Berkeleyho termín *common sense* – navzdory obvyklému českému překladu „zdravý rozum“ – neoznačuje rozum, tedy určitou duševní schopnost, nýbrž světonázor běžných lidí. Descartův zdravý rozum by naopak byl Berkeleyho pojmu zjevně blízký, pokud by platila interpretace, kterou razí Petr Glombíček.⁴⁵ Zatímco Tomeček chápe Berkeleyho pojetí zdravého rozumu jako ve své době vysoce originální, podle Glombíčka naopak Berkeley své pojetí zdědil od Descarta a Locka, a je tak „pevnou součástí určité filosofické tradice, nikoli revolucionářem, který by na ni střílel ze zálohy“.⁴⁶ Berkeley tak podle Glombíčka nechápe zdravý rozum jako světonázor běžných lidí, nýbrž jako světlo rozumu nebo-li racionalitu. Glombíčková interpretace navíc nabízí alternativní vysvětlení

38 Tamtéž, s. 11.

39 Viz Glombíček, P. – Marvan, T., Předmluva. In: Descartes, R., *Principy filosofie*. Přel. T. Marvan – P. Glombíček. Praha, Filosofia 1998, s. 5.

40 Descartes, R., *Rozprava o metodě*. Přel. K. Šprunk. Praha, Oikúmené 2016, s. 28–29.

41 Tamtéž, s. 9.

42 Tamtéž.

43 Marek Tomeček mě v korespondenci upozornil, že mu v dané pasáži šlo o pohled na Descarta z Berkeleyho perspektivy. Bylo by zajímavé dozvědět se, proč se domnívá, že Berkeleyho čtení Descarta nebylo nuancovanější.

44 Descartes, R., *Rozprava o metodě*, c.d., s. 9.

45 Glombíček, P., Berkeleyho pojem zdravého rozumu. In: Glombíček, P. – Hill, J. (vyd.), *George Berkeley. Průvodce jeho filosofií*. Praha, Filosofia 2009, s. 115–135. Viz také Glombíček, P., *Berkeley's Notion of Common Sense* (v přípravě).

46 Glombíček, P., Berkeleyho pojem zdravého rozumu, c.d., s. 130.

faktu, že nám toho Berkeley o zdravém rozumu říká jen málo: je to důsledkem faktu, že jeho pojetí se nacházelo zcela v mezích tradice, a nikoli tedy projevem nutné implicitnosti zdravého rozumu.

Bohužel zde není prostor na podrobnější pojednání o Glombíčkově interpretaci a porovnání obou přístupů. Tomeček sám odmítá návrh, že by zdravý rozum byl duševní schopností,⁴⁷ bylo by však zajímavé, kdyby nám předložil důvody svého odmítnutí a vysvětlil, proč se domnívá, že je jeho interpretace, která se snadno může jevit jako anachronistická, přesvědčivější.

3.

Druhý moment představené interpretace, který ve mně vyvolal pochybnosti, se týká obhajoby teze, že určitá věta má význam pouze tehdy, pokud je použita v rámci zdařilého mluvního aktu. Jde o tvrzení, které je zjevně klíčové pro Tomečkovu zdůvodnění Berkeleyho vhledu, že zdravý rozum nelze učinit explicitním. Proč by však věta, která je použita v nesprávném kontextu, a jejíž vyjádření tedy selhává jakožto mluvní akt, nemohla mít pravdivostní hodnotu i význam? Intuitivně se zdá, že pokud větu „Vím, že tamto je strom“ vyslovíme v situaci, kdy je před námi důmyslná kulisa, bude nepravdivá, zatímco pokud je vyslovena v situaci, kdy je před námi skutečně strom a my jsme o tom odůvodněně přesvědčeni, je pravdivá.⁴⁸ Jak by však pravdivostní hodnotu mohla mít významově vyprázdněná věta?

Zdá se rozumné tvrdit, že Moorova propozice, pokud je pronesena v kontextu filosofické diskuse o skepticizmu, pragmaticky, po ilokuční stránce selhává. Nelze však i z mluvního aktu, který není po ilokuční stránce zdařilý, abstrahovat propozici která je pravdivá či nepravdivá, a tak má, stejně jako věta, jež ji vyjadřuje, význam? Tomeček – v polemice s pojetím Johna Searla – obhajuje zápornou odpověď. Jak se však pokusím ukázat, existují silné důvody k pochybnostem o jeho argumentaci.

Terčem Tomečkovy kritiky je Searlův předpoklad, že v rámci mluvního aktu lze abstrahovat propoziční akt spočívající ve vyjádření propozice. K tomuto předpokladu Searle dospívá v souvislosti se svou kritikou Austinova rozlišení mezi lokučním a ilokučním aktem. Obtíž s tímto rozlišením ilustruje na větě „Tímto slibuji, že to udělám“.⁴⁹ Searle si všímá, že význam této věty jednoznačně determinuje její ilokuční sílu slibu (alespoň nakolik je míněna vážně). Pronést větu s určitým významem znamená podle Austina učí-

47 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 36.

48 Pro jednoduchost tu ponechávám stranou obtíže s definicí poznání, na něž upozornil Gettier.

49 Searle, J., *Austin on Locutionary and Illocutionary Acts*. *The Philosophical Review*, 77, 1968, No. 4, s. 407.

nit lokuční akt – a vzhledem k tomu, že ilokuční síla je v tomto případě plně determinována významem věty, je relevantní ilokuční akt identický s odpovídajícím aktem lokučním. Tato úvaha vede Searla k odmítnutí rozlišení mezi lokucí a ilokucí a k zavedení nového rozlišení mezi propozičním a ilokučním aktem. Propoziční akt přitom podle Searla spočívá čistě ve vyjádření relevantní propozice bez indikátoru ilokuční síly. U zmíněného příkladu „Tímto slibuji, že to udělám“ tak podle Searla můžeme abstrahovat jednak ilokuční akt, tedy akt slibu, že to udělám, ale můžeme abstrahovat také pouze relevantní propoziční akt „Udělám to“ bez indikátoru ilokuční síly „Tímto slibuji, že...“.⁵⁰ Tentýž propoziční akt přitom může být součástí různých ilokučních aktů, kterými slibujeme, hrozíme, informujeme, připomínáme atd., že to uděláme, a mezi těmi dvěma typy aktů je tak jasný rozdíl. Pokud je však propoziční akt abstrahovatelný z celku mluvního aktu, musí z něho být abstrahovatelná i propozice se svou pravdivostní hodnotou a významem.

Tomeček však Searlovo rozlišení kritizuje. Namítá, že abstrakcí propozičního aktu „Udělám to“ z celkového mluvního aktu „Tímto slibuji, že to udělám“ neodstraníme pouze indikátor ilokuční síly, ale rovněž část významu mluvního aktu. To znamená, že když vyslovíme větu vyjadřující údajnou propozici „Udělám to“, máme co do činění s promluvou odlišnou od té původní, přičemž naše nová promluva má svou vlastní ilokuční sílu, která se může lišit od ilokuční síly promluvy původní. Proto, tvrdí Tomeček, nelze z celku mluvního aktu abstrahovat nic jako propozici – jak by totiž např. promluva vyjadřující údajnou propozici abstrahovanou z mluvního aktu, kterým něco slibujeme, mohla nemít ilokuční sílu slibu?

Searle by tu však mohl odpovědět, že Tomeček zapomíná na fakt, že propoziční akt je pouhá abstrakce a každé jeho vyjádření už samozřejmě bude něčím více než pouhým propozičním aktem. Pokud však propoziční akt chápeme čistě jako abstrakci z původního mluvního aktu, nebudou se na něj vztahovat obavy, které zmiňuje Tomeček. Možnost takovéto abstrakce by navíc Tomeček, domnívám se, měl připustit vzhledem k tomu, že nemá námitky proti abstrahování dalších typů aktů z celku mluvního aktu v rámci Austinovy teorie, o níž se celá jeho argumentace opírá.⁵¹

Představené úvahy pokládám za závažnou výzvu Tomečkovu tvrzení, že věta má význam pouze tehdy, pokud tvoří součást zdařilého mluvního aktu. Pokud totiž lze v rámci mluvního aktu abstrahovat propozici od ilokuční síly aktu, pak se domnívám, že i mluvní akt, jenž selhává po ilokuční stránce, může vyjadřovat propozici, která má význam, a význam v tom případě bude mít i věta, která tuto propozici vyjadřuje. I kdybychom navíc Searlovu

50 Tamtéž, s. 420.

51 Tomeček, M., *Berkeley's Common Sense and Science*, c.d., s. 58.

revizi odmítli a vrátili se k původnímu Austinovu rozlišení, nabízí se otázka, zda lokuční akt musí být v situaci, kdy mluvní akt selže po ilokuční stránce, významově prázdný – Austin sám totiž mluví o tom, že lokučnímu aktu nezbytně náleží význam a reference.⁵² Tomeček tuto možnost odmítá s poukazem na to, že Austin trvá na tom, že jediným skutečným jevem, o který mu jde, je celý, integrální řečový akt v celé řečové situaci.⁵³ Není však vůbec jasné, že toto tvrzení vylučuje možnost, že lokuční akt, chápaný jako abstrakce, disponuje významem a referencí, a to i v případě, že řečový akt, chápaný jako celek, selhává po ilokuční stránce. I kdyby však Austin takovou možnost skutečně mínil vyloučit, mohli bychom se oprávněně tázat, zda ho k tomu vedou pádné důvody.

Tvrzení, že Moorovy truismy jsou významově vyprázdněné, a proto je propozice zdravého rozumu třeba ponechat implicitními, tedy, mám za to, není v Tomečkově knize zcela uspokojivě obhájeno. To nicméně nezpochybňuje ústřední interpretační tezi, že Berkeley takovéto implicitní pojetí zdravého rozumu zastával. Námitky, které jsem tu vznesl, navíc nemají nijak relativizovat mé celkové přesvědčení, že pojetí zdravého rozumu u Berkeleyho představené Markem Tomečkem je podnětné, v mnohém přesvědčivé a dodnes filosoficky rezonující.

SUMMARY

Common Sense in Berkeley and Austin according to Marek Tomeček

In this review study I investigate an interpretation of Berkeley's concept of common sense which has been recently advanced by Marek Tomeček. In his view, Berkeley understands common sense as a collection of beliefs held by the common man. Common sense, however, has to remain implicit, and is thus an ineffable standard by which philosophical systems can be assessed. The missing argument for the implicitness of common sense is found by Tomeček in Austin. I make a case for the view that the interpretation presented would be more convincing if its author informed us why we should reject the interpretation of Petr Glombíček, according to which Berkeley understood common sense in traditional terms as rationality. Moreover, the argument for the implicitness of common sense, which Tomeček finds in Austin, is not convincing, as I attempt to show, because it is not clear why a speech act that is unsuccessful from the illocutionary point of view may not yet express a meaningful proposition.

Keywords: common sense, immaterialism, George Berkeley, John Austin, speech act, propositional act, pragmatic theory of meaning

52 Viz např. Austin, J. L., *Jak udělat něco slovy*, c.d., s. 102, 113.

53 Viz např. tamtéž, s. 145.

ZUSAMMENFASSUNG

Der gesunde Menschenverstand bei Berkeley und Austin laut Marek Tomeček

In dieser Rezensionsstudie untersuche ich die kürzlich von Marek Tomeček vorgelegte Interpretation von Berkeleys Begriff des gesunden Menschenverstands. Laut Tomeček versteht Berkeley den gesunden Menschenverstand als System von Überzeugungen eines normalen Menschen. Der gesunde Menschenverstand muss implizit bleiben, und ist somit eine nicht ausdrückbare Norm, an der philosophische Systeme gemessen werden können. Das fehlende Argument für die Implizität des gesunden Menschenverstands findet Tomeček bei Austin. Im Artikel wird aufgezeigt, dass die Interpretation überzeugender wäre, wenn der Autor mitteilen würde, warum die von Petr Glombíček vorgelegte Interpretation, der gemäß Berkeley den gesunden Menschenverstand ganz in den Grenzen der Tradition als Rationalität auffasste, abzulehnen ist. Das Argument für die Implizität des gesunden Menschenverstands, das Tomeček bei Austin findet, ist überdies, wie ich versuche nachzuweisen, nicht überzeugend, da nicht klar ist, warum ein hinsichtlich der Illokution versagender Sprechakt nicht eine bedeutungsvolle Proposition ausdrücken kann.

Schlüsselwörter: gesunder Menschenverstand, Immaterialismus, George Berkeley, John Austin, Sprechakt, Propositionsakt, pragmatische Theorie der Bedeutung